

*Слісєєва С. В.,
старший викладач кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Чорноморського національного університету імені Петра Могили*

КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА У ВОЄННОМУ ДИСКУРСІ ТА ЇЇ ПЕРЕКЛАД

Анотація. Статтю присвячено описові використання концептуальної метафори у воєнному дискурсі. Надається тлумачення поняття воєнного дискурсу та аналізується роль концептуальної метафори у сучасному воєнному дискурсі. Крім того, аналізуються метафоричні моделі військового дискурсу та виділяються типи метафор. У статті доцільно розглядається три галузі, які найчастіше є джерелом метафоризації, та надаються відповідні приклади, а також надаються правила, на яких ґрунтується процес перекладу метафор.

Ключові слова: воєнний дискурс, концептуальна метафора, концепт, дискурс, аналіз, галузь, концептуальна сфера, метафорична модель, понятійна галузь, переклад.

На сьогодні воєнний дискурс, його особливості та переклад є актуальними питаннями в сучасній лінгвістиці. Ми живемо в час глобалізації, в час важливих політичних подій, які так чи інакше торкаються нашого суспільства. Роль перекладача у цьому відношенні дуже важлива. В деяких випадках від роботи перекладача залежать взаємовідносини глав держав та політична ситуація країн. Зокрема в тих випадках, коли у дискурсі присутні неоднозначні висловлювання та метафоризм, який має прихований когнітивний сенс.

Метою статті є розкриття ролі концептуальної метафори у воєнному дискурсі та виявлення основних принципів її перекладу.

Для досягнення мети були поставлені наступні **завдання**: надати поняття воєнного дискурсу та концептуальної метафори; проаналізувати воєнний дискурс та виявити роль концептуальної метафори у сучасному воєнному дискурсі; визначити основні принципи перекладу концептуальної метафори воєнного дискурсу.

Згідно Ю.Ю. Дубрової, воєнний дискурс – це сукупність мовних творів, які створюються у рамках військової сфери спілкування, що регламентується певними правилами, традиціями і досвідом та знаходить відображення у виборі мовних засобів [1].

В історії лінгвістики існувало декілька трактувань питання класифікації метафор. Цією проблематикою займалися такі лінгвісти, як Н.Д. Арутюнова, В.Г. Гак, Ю.І. Левін, В.П. Москвін, А. Хили, Р. Харрис, А. Ортони, Р. Рейнолдс і багато інших. Різні дослідники виділяли їх в певні типи, розробляли різні підходи і критерії, відповідно до яких розподіляли потім метафори по різних класах.

Показуючи функціональні типи мовної метафори, Н.Д. Арутюнова вичленовує номінативну, образну, когнітивну і генералізуючу (як кінцевий результат когнітивної метафори) метафори [2].

У цій статті розглянемо когнітивну, або концептуальну метафору.

Метафора пов'язана з пізнавальною діяльністю людини. У теорії концептуальної метафори – це процес, який відбувається на рівні людського мислення, а потім знаходить відображення у мовних структурах. Концептуальна метафора – це одна з основних ментальних операцій, спосіб пізнання, структуризації і пояснення світу, який нас оточує. Вона формує і відтворює фрагменти досвіду культурної спільності.

Джоуль, Лакофф і Джонсон сформулювали найчіткішу концептуальну теорію метафори. Вони описали концептуальну метафору як перетин знань про одну концептуальну область в іншій концептуальній галузі. Що ж до концептуальної галузі, то необхідно сказати, що концептуалізація – це процес визначення набору когнітивних ознак (у тому числі – і категоріальних) якого-небудь явища реального або уявного світу, які дозволяють людині мати, зберігати у свідомості і поповнювати новою інформацією будь-яке обкреслене поняття і уявлення про це явище, відрізнити його від інших феноменів [3].

Ключовим поняттям теорії концептуальної лінгвістики є концепт. Концепт – це змістовна сторона мовного знаку, яка означає поняття, що відноситься до розумової, духовної або матеріальної сфери життя людини і яке закріплене в громадському досвіді народу. Це поняття має в його житті історичні корені, є соціально і суб'єктивно осмислюваним і співвідноситься з іншими поняттями, які з ним найближче пов'язані або з тими, які йому протиставляються [3].

Переважання військової концептуальної метафори в сучасному військовому дискурсі обумовлене конфліктністю мислення сучасної людини у світі глобалізації, що призводить до серйозних проблем у сприйнятті і розумінні інформації.

Для пояснення функціонування концептуальної метафори у військовому дискурсі розглянемо в першу чергу саме поняття військового дискурсу як такого. Його складність і багатокомпонентність безпосередньо пов'язані з поняттям «дискурс». Під дискурсом розуміється текст, занурений у ситуацію спілкування. Іншими словами, дискусія, відбита у письмовій формі. Окрім самого тексту, ситуація спілкування або, іншими словами, комунікативна ситуація включає екстралінгвістичні чинники, наприклад, такі як цілі, установки, думки, загальні знання про світ та інше, які служать точнішому розумінню тексту. Дискурс має такі ж властивості тексту, що і звичайний текст, а саме: завершеність, зв'язність, цілісність, які, у свою чергу, потрібні для повного розуміння тексту.

Т. ван Дейк визначає дискурс як істотну складову соціокультурної взаємодії, характерними рисами якої є інтереси, цілі і стилі [4].

Оскільки дискурс безпосередньо пов'язаний із соціумом, то військовий дискурс належить до соціального виміру війни, тобто щоденного військового дискурсу, який зустрічається у зведеннях, доповідях, політичних інтерв'ю. З іншого боку, дискурс

характеризується когнітивним виміром, тобто знаннями, переконаннями, віруваннями, цінностями, нормами, стереотипами і тому подібне. Дискурс є основним джерелом, яке генерує і поширює переконання, увлечення і заботони, які займають важливе місце в різних літературних жанрах про війну [5].

За останні десять років у комплексному аналізі різних дискурсів все частіше використовується дискурсивно-аналітичний підхід, який означає таку аналітичну процедуру, зміст якої визначається предметом вивчення (дискурсу) або особливою технікою – «дискурсивною». У цьому контексті можна говорити про те, що розрізнення дискурсивного аналізу і інших методів соціально-гуманітарного дослідження може здійснюватися за критерієм предметної галузі.

Наприклад, концептуальний аналіз спрямований на вивчення концептів, семіотичний аналіз – на вивчення знакової єдності, а дискурсивний аналіз – на вивчення дискурсу. Також розрізнення може здійснюватися за критерієм одиниць аналізу. Наприклад, аналіз контенту припускає оцінку дослідником кількісних характеристик тексту, дискурсивний аналіз – інтерпретацію сукупності контекстуально обумовлених висловлювань.

Концептуальна метафора є когнітивним механізмом створення нового терміну у військовому дискурсі, обґрунтованого на інтеграції і переосмисленні знань з урахуванням фонової інформації і нової області спеціального знання. Метафоричні моделі повинні розглядатися в дискурсі в тісному взаємозв'язку з умовами їх виникнення і функціонування.

При аналізі метафоричних моделей військового дискурсу можна виділити наступні типи метафор:

- 1) колірна метафора;
- 2) метафора природи;
- 3) артефактна метафора;
- 4) соціальна метафора;
- 5) міфологічна метафора;
- 6) антропоморфні терміни-метафори.

Концептуалізація людиною себе і світу в процесі когнітивної діяльності лежить в основі кожної понятійної сфери [6].

У цій статті доцільно буде розглянути три галузі, які найчастіше є джерелом метафоризації, а саме:

- 1) світ людини;
- 2) світ артефактів;
- 3) світ природи.

Перша галузь-донор концептуальної метафори – «Світ людини». Ця сфера охоплює такі пов'язані з життєдіяльністю людини поняття, як анатомія, фізіологія, дружба, сім'я. В якості прикладів можна навести наступні: *smart bomb* «інтелектуальна бомба», букв. *smart* – «розумний»; *life of a gun* «термін служби зброя», букв. «життя зброя»; *warhead* «боєголовка», букв. «бойова голова». Наведені приклади якісно характеризують понятійні сфери «Фізіологія» і «Анатомія».

Прикладами, які характеризують понятійні сфери «Сім'я» і «Дружба» можуть бути наступні: *buddy-buddy system* «система взаємовідношень військовослужбовців під час військових дій «приятель-приятель», букв. *buddy* – «приятель, друг»; структурна організація *parent division* – «своя дивізія», букв. *parent* – «батько».

Також у термінах спорідненості здійснюється мовна репрезентація понять, в основі яких лежить ознака послідовності розробки і введення в експлуатацію військових об'єктів. В якості прикладів можна розглянути наступні: *“the MOAB is but*

the prodigal son (букв. – «блудний син») of weapons developed during World War II” (MOAB – Mother of All Bombs – GBU – 43/B) – зброя, яка лякає, страшна; *fifth - generation fighter (fifth-generation* – «п'яте покоління») – винищувач п'ятого покоління; *“MOAB’s grandparents were Britain earthquake bombs”* (букв. *grandparents* – «бабуся і дідусь») – попередники бомби GBU – 43 / B.

Логікосинтаксичні типи семантики простого речення представлені переважно дієслівними реченнями та виражаються у військовому дискурсі в наступних метафорах: *side-looking radars* «система радіолокації бічного огляду», букв. – «радар, які дивляться убік» (функціональне призначення бойової зброї); *lethal volume* «летальна зона», букв. *lethal* – смертоносний (інтенсивність бойових дій); *nap-of-the-earth flight* «політ на гранично малих висотах з обгинанням рельєфу місцевості», букв. *nap* – «короткий сон», *earth* – «земля» (особливості виконання бойових завдань).

У понятійній галузі «Анатомія» можна спостерігати, наприклад, такі метафори, як *handgun* «особиста вогнепальна зброя», букв. *hand* – «кисть руки» і *gun* – «зброя»; *cheek-mounted radars* «система радіолокації, яка встановлюється на лінійних елементах фюзеляжу радарів», букв. *cheek* – «щока».

До концептуальної сфери світу артефактів відносять такі понятійні сфери, як «Їжа», «Одяг і взуття», «Предмети і об'єкти домашнього вжитку», «Меблі», «Промислові товари». Як приклад метафори понятійної сфери «Їжа» можна назвати наступну метафору: *dish-type radar* «станція радіолокації з параболічною антеною», букв. *dish* – «блюдо, тарілка». Концептуальна сфера «Одяг і взуття» – *ammunition belt* «кулеметна стрічка», букв. *belt* – «ремін». Вказані поняття відносяться до зовнішнього вигляду військової техніки, устаткування і пристосувань. Концептуальна сфера «Предмети і об'єкти домашнього вжитку» – *air umbrella* «прикриття авіацією», букв. *umbrella* – «парасолька»; *carpet bombing* «килимові бомбардування», букв. *carpet* – «килим»; *bloodbath* «кривава бійня», букв. – «ванна крові» (інтенсивність бойових дій).

Логікосинтаксичні типи семантики простого речення, представлені дієслівними реченнями, характеризують користність, продуктивність і ефективність військової техніки, стрілецької зброї, устаткування і пристосувань. Що стосується локативних ознак, вони виражені, наприклад, в наступних метафорах: *hairbrush grenade* «ручна граната», букв. *hairbrush* – «щітка для волосся»; *altitude ceiling* «гранична висота», букв. *ceiling* – «стеля».

Концептуальна сфера «Світ природи» охоплює такі понятійні галузі, як «Тваринний світ», «Світ рослин», «Природні явища», «Ландшафт». До таких метафор можна віднести наступні: *foxhole* «поодинокий окоп», букв. – «лисяча нора»; *gooseberry* «переносне дротяне загородження», букв. – «аґрус»; *dragon’s teeth* «протитанкові перешкоди», букв. – «зуби дракона». Ці поняття використовуються для позначення функціонального призначення устаткування, техніки або інженерних споруд. Наприклад, для позначення комбінації різних форм ведення війни використовується таке вираження, як *hybrid warfare* «гібридна війна», букв. *hybrid* – «гібрид».

Логікосинтаксичні типи семантики простого речення представлені дієслівними реченнями і характеризують силу дії і ефективність зброї: *low-yield explosion* «вибух малої потужності», букв. *yield* – «урожай»; *high-yield warhead* «потужна

боєголовка», букв. *high-yield* – «високоврожайний». Що стоєть локативних ознак, вони характеризують локалізацію бою, локалізацію елементів військової техніки, приналежність до видів збройних сил: *dogfight* «повітряний бій», букв. *dog* – «собака», *fight* – «бій»; *treetop operation* «дії на гранично малих висотах», букв. «операція на верхівках дерев»; *tail-fin* «хвостовий стабілізатор», букв. *tail* – «хвіст», *fin* – «плавник»; *air support* «авіаційна підтримка», букв. *air* – «повітря».

Аналізуючи військовий дискурс з точки зору метафоричних моделей, виявляється провідна модель, яку можна визначити як «війна-полювання». У цій моделі вказуються такі ознаки, як швидкість, точність дій, швидкість реакції, а також детермінація ознаки «свій-чужий». Усі вказані ознаки властиві хижим тваринам або птахам. Наприклад: *A-4 Skyhawk*, букв. – «яструб»; *F-22 Raptor*, букв. – «хижак»; *Black Hawk*, букв. – «чорний яструб, або крабовий канюк».

Відповідно, в контексті метафоричної моделі «війна-полювання» визначаються дії суб'єктів воєнних подій або самі суб'єкти. Наприклад, *hunt down*, букв. – «переслідувати», «зацьковувати»; *hunter-killer*, букв. – «мисливець-вбивця». Етимологічно лексема війна походить від латинського слова *venor* – «полювати» [7].

До теперішнього часу метафора розглядалася як стилістичний прийом, а переклад визначався як відтворення перекладачем тексту оригіналу, усього його змістовного і стилістичного багатства, хоча для здійснення адекватного перекладу враховувалася необхідність глибокого проникнення в той матеріал, з якого будується текст.

Метафора інколи нелегко піддається передачі з однієї мови на іншу. Процес перекладу метафори ґрунтується на дотриманні одного з наступних правил:

- збереження того ж метафоричного образу, але природного для носіїв іншої мови;
- заміна метафори іншою метафорою-еквівалентом;
- переклад метафори порівнянням;
- збереження того ж метафоричного образу з додаванням пояснюючої інформації, щоб основа порівняння метафори стала зрозумілою;
- переклад метафори перефразовуванням [8].

Таким чином, концептуальна метафора виступає засобом представлення концептуального змісту військового дискурсу, охоплюючи комплекс лінгвістичних і нелінгвістичних знань і виступаючи не лише як інструмент опису і оцінки дійсності, але і як засіб її пізнання. Про концептуальну метафору можна говорити як про певну когнітивно-комунікативну модель, яка переслідує цілі найбільш оптимальної репрезентації певних розумових просторів у рамках військового дискурсу [9].

Література:

1. Дуброва Ю.Ю. Структурно-содержательная специфика многокомпонентных терминов в военном дискурсе. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/strukturno-soderzhatelnaya-spetsifikamnogokomponentnyh-terminov>

2. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс // Теория метафоры. Сборник статей. Пер. с англ, фр., нем., исп., польск. яз. / Вступ. ст. и сост. Н.Д. Арутюновой. Момква. Прогресс, 1990. 512 с.
3. Зюба Е.В. О видах и структуре категорий // Вестник Нижегородского государственного лингвистического университета имени Н.А. Добролюбова: периодическое печатное издание. 2012. Выпуск 19. Язык и культура. С. 21.
4. Dijk T.A. van. New(s) Racism: A Discourse analytical approach. // Ethnic Minorities in the Media: Changing
5. Жуков И.В. Война в дискурсе современной прессы. URL: http://www.teneta.ru/rus/ii/iliazhukov_war.htm
6. Чудинов А.П. Очерки по современной политической метафорологии: Монография / Урал. гос. пед. ун-т. Екатеринбург, 2013. 176 с.
7. Дегтяренко К.А. Роль метафоры в формировании терминологии военного дискурса (на материале англоязычных периодических изданий) / К.А. Дегтяренко // Научный диалог, 2017. № 7. С. 9–21.
8. Маругина Н.И. Когнитивный аспект перевода метафоры (на материале повести М.А. Булгакова «Собачье сердце» и её переводов на английский язык). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kognitivnyy-aspekt-perevoda-metafory-na-materiale-povesti-m-a-bulgakova-sobachie-serdtse-i-ee-perevodov-na-angliyskiy-yazyk>
9. Перельгина Т.А. Концептуальная военная метафора в современном англоязычном бизнес-публицистическом дискурсе. URL: http://dSPACE.BSU.EDU.RU/bitstream/123456789/19237/1/Perelugina_Kontseptualnaya_15.pdf

Елисеєва С. В. Концептуальна метафора в воєнному дискурсі та її переклад

Анотація. Стаття присвячена опису використання концептуальної метафори в воєнному дискурсі. Дається тлумачення поняття воєнного дискурсу та аналізується роль концептуальної метафори в сучасному воєнному дискурсі. Крім того, аналізуються метафорическі моделі воєнного дискурсу та виділяються типи метафор. В статті розглядаються три області, які зазвичай є джерелом метафоризації, та даються відповідні приклади, а також описуються правила, на яких ґрунтується процес перекладу метафор.

Ключевые слова: воєнний дискурс, концептуальна метафора, концепт, дискурс, аналіз, область, концептуальна сфера, понятійна область, переклад.

Yelisseyeva S. Conceptual metaphor in military discourse and its translation

Summary. The article describes the use of conceptual metaphors in military discourse. The concept of military discourse is given and the role of conceptual metaphor in modern military discourse is analyzed in the article. In addition, the metaphorical models of military discourse are analyzed and the types of metaphors are highlighted in the article. There are discussed three areas that are often the source of metaphorization and provides relevant examples in the article. Also there are described the rules on which the metaphor translation process is based.

Key words: military discourse, conceptual metaphor, concept, discourse, analysis, area, conceptual sphere, conceptual area, translation.